

עורכים: מלכה מוצ'ניק וצבי סדן (צוגויה סאסאקי)

מחקרים בעברית החדשה ובלשונות

היהודים

מוגשים לאורה (רודריג) שורצולד

כ

כרמל • ירושלים

Editors: Malka Muchnik & Tsvi Sadan (Tsuguya Sasaki)

Studies in Modern Hebrew and Jewish Languages

Presented to Ora (Rodrigue) Schwarzwald

הספר יצא לאור בסיוע מוסדות אלו:
המרכז לחקר הלאדינו ע"ש נעימה ויהושע סלטי
סגן נשיא למחקר, אוניברסיטת בר-אילן
הרשות הלאומית לתרבות הלאדינו
המרכז ע"ש אהרן ורחל דהאן, אוניברסיטת בר-אילן
המכללה האקדמית לחינוך תלפיות
מרכז משה דוד גאון לתרבות הלאדינו
האגודה הישראלית לחקר שפה וחברה
הפקולטה למדעי היהדות, אוניברסיטת בר-אילן

התקין לדפוס:
תנחום אבגר

התקינה באנגלית לדפוס:
אלה יעקבי-בשן

מסת"ב 3-280-540-965-978

© הזכויות שייכות למחברים ולהוצאת כרמל

ת"ד 43092, ירושלים 91430

טל' 02-6540578 ; פקס' 02-6511650

דוא"ל: books@carmelph.co.il אינטרנט: www.carmelph.co.il

תשע"ג / 2012

Printed in Israel

תוכן העניינים

11	פתח דבר
13	רשימת פרסומים
שער ראשון: פונולוגיה ומורפולוגיה	
31	אשר לאופר: דקדוק של שפה משותף לשפה המדוברת והכתובה
52	שמואל בולוצקי: עוד על גזירה קווית וגזירה מסורגת במורפופונולוגיה של העברית הישראלית
62	מיכל אפרת: מודל נולד 2: תיאורי הגזירה בעברית החדשה – סקירה ודין
94	יעל רשף: תהליכי סטנדרטיזציה בתצורת שם הפעולה בעברית החדשה
116	Outi Bat-El: Prosodic Alternations in Modern Hebrew Segolates
132	Ruth Berman: Revisiting Roots in Hebrew: A Multi-faceted View
שער שני: תחביר	
159	משה אזר: משפטים טיעוניים בפי חברי האקדמיה ללשון העברית
177	אסתר בורוכובסקי בר-אבא: מסגרות תחביריות חסרות במבעים פועליים בעברית המדוברת
191	עדינה עבאדי: משפט קיום הכולל שם מיודע לאחר 'את' וזיקתו למשפט בעלות
207	רות בורשטיין: פעלים המאפיינים משפטי שאלה ישירים בעברית בת ימינו
שער שלישי: סמנטיקה ופרגמטיקה	
231	תמר סוברן: 'אגם יהלום': מבט סמנטי על בלשנות ופרשנות
247	אלדעה ויצמן: בחינה פרגמטית של יחסי חידוש ונתון מבוססי טקסט
261	יעל זיו: כמה 'בכלל' יש בכלל?
274	דורית רביד ואביטל בראון: היבטים סמנטיים של רכישת מבני הסמיכות
שער רביעי: לקסיקון ולקסיקוגרפיה	
293	רפאל ניר: לדרכי הגדרת המשמעות במילונאות העברית החדשה
309	צבי סדן (צוגויה סאסאקי): ידידי כזב בעברית החדשה וביידיש החדשה

שער חמישי: תרגום וספרות

- מרים שלזינגר ונועם אורדן: מחסרים תצורתיים בתרגום: 'התקטלות'
325 כמקרה מבחן
מאיה פרוכטמן: 'משלי שועלים' כמשל: העיבוד הספרותי לילדים –
350 הרהורים והדגמות
רינה בן-שחר: בין ספרות לתיעוד: מעברי ועד קסטל-בלום
364 נוגה אילני: היבטים מורפולוגיים ותחביריים בשני תרגומים של 'העבר'
ליצחק בשביס-זינגר
376

שער שישי: לשון הדיבור

- שלמה יזרעאל: משפח או משפט? למבנה המשפט בעברית המדוברת
401 עינת גונן: סוגיות מתודולוגיות בחקר העברית המדוברת: לשאלת הייצוג
במחקרי הלשון
419

שער שביעי: חקר השיח

- שושנה בלום-קולקה וענת רגב: 'פעם שמעתי שאמרת שתביא ענבים':
439 ייצוג הדיבור בשפת ילדים
זהר לבנת ואילאיל יציב: חילופים פונקציונליים של גוף, זמן ומודוס
463 במארג השיח הדבור

שער שמיני: לשון וחברה

- ניסן נצר: תרומת הסלנג העברי לעברית הסטנדרטית
477 מלכה מוצ'ניק: מנכ"ל או מנכ"לית? האם אפשר למנוע מיננות בשפה העברית?
489 רקפת דילמון: אפיונים סמנטיים של קבוצת שיח עבריינית
508 Yishai Tobin & Joshua Schmidt: Comparing and Contrasting the Behavior
and Language at Secular versus Religious Trance Parties in Israel
521

שער תשיעי: לשונות היהודים

- משה בר-אשר: על הלשון בשרח המגרבי למסכת אבות
545 יוסף שיטרית: הייררכיית החגים ודמיונותיהם בקהילות יהודיות מסורתיות:
מבנים פואטיים ולשוניים בשיר התנצחות בין פסח לסוכות בערבית של
יהודי מרוקו מן המאה ה-19
560 יעקב בן-טולילה: שיר תוכחה בספרדית היהודית של מרוקו
582 שמעון שרביט: מסורות הפיוט 'אחד מי יודע' בקהילות דוברות לאדינו
601

- שמואל רפאל : סיפורי אָבל בספרדית-יהודית (לאדינו) : עיון בסיפור
 614 'התנא והמת הנודד'
 מיכל הלד : 'La Sinagoga i su Bet Midrash' : עיון במרכיב העברי בספרדית
 633 היהודית הכתובה בסביבה לשונית עברית ישראלית חדשה
 ניבי גומל : אגורה דיבייס די סאב'יר – עתה חובה עליך לדעת :
 652 רטוריקה של הקדמות לספרי לימוד בספרדית יהודית להוראת עברית
David M. Bunis: The Judezmo/Ḥaketía Phonological Divide as Reflected in
 672 Two Editions of *Sefer Dat Yéhudit* (Livorno 1827 / Jerusalem 1878)
Aldina Quintana: Judeo-Spanish: From Linguistic Segregation outside the
 699 Common Framework of Hispanic Languages to a *de facto standard*
 717 **Maria Mayer Modena**: A Lingua-Franca Purim Song

הייררכיית החגים ודמיונותיהם בקהילות יהודיות מסורתיות:
מבנים פואטיים ולשוניים בשיר התנצחות בין פסח לסוכות
בערבית של יהודי מרוקו מן המאה ה־19

יוסף שיטריט

1. מבוא: תפוצתו של השיר ומחברו העלום

השיר נעסוק בו כאן מעלה את דימויי חג הפסח וחג הסוכות, טקסיהם, מנהגיהם והתנהלותם כפי שהתעצבו בקהילות מרוקו במשך הדורות באמצעות התנצחות אלגורית בין שני החגים. השיר כתוב בערבית יהודית ונושא כותרות שונות, כמו 'קצת פסח וסוכה' [=סיפור פסח וסוכות] או 'מדארבת פסח וסוכה' [=מריבת פסח וסוכות]. הוא היה נפוץ ביותר במאה ה־19 ובמחצית הראשונה של המאה ה־20 בקהילות יהודי מרוקו השונות – דוברות הערבית היהודית ברוב האזורים של הארץ או דוברות הספרדית היהודית בצפונה. הוא היה מוכר פחות בקהילות הכפריות דוברות הברברית (היהודית) ששכנו ברכסי האטלס הגבוה והאנטי־אטלס ובעמקים שחצו אותם; הוא מופיע לעתים רחוקות בין יתר השירים לחגים בכתבי יד שהועתקו בקהילות אלה. בעשרות המקורות שבהם הוא מופיע הגרסאות השונות כוללות בין שלושים לארבעים ושבע מחרוזות מרובעות, כולן בערבית יהודית. בשנות הארבעים ובשנות החמישים של המאה ה־20 הוא זכה גם להדפסות חוזרות בקזבלנקה ובפאס. לבד מזאת, מתוך מחקר השדה שערכתי בארץ בשנות השמונים והתשעים של המאה שעברה הסתבר לי שמסרנים ומסרניות זכרו קטעים שונים מן השיר אך לא היו מסוגלים לשיר לי את כולו ברצף, משום שהעלייה לארץ של שנות החמישים והשישים שיבשה את מסירתו הסדורה. (שיטריט 1981; שיטריט תשמ"א: 204-205).

מפאת צמצום המקום, נסתפק כאן בניתוח קצר של מבנים סוציו־פרגמטיים בשיר¹ ובהבאת אחת הגרסאות השלמות שלו מתוך כתב־יד שהועתק במפנאס בידי יוסף בן וואעיש במאה ה־19. גרסה זו מופיעה בכ"י Heb. 8° 5477 שבספרייה הלאומית בירושלים, דפים קכג, א – קכו, ב. במקור זה השיר נושא את הכותרת: 'קצת אסוכה מעא פסח בס"ד' [=סיפור פסח עם הסוכה בסייעתא דשמיא]. לצערי, מחוסר מקום, לא אוכל להציע תעתיק פונטי־פונמי המתבקש של הטקסט ולא חילופי הנסחים

¹ בעניין הניתוח הסוציו־פרגמטי של טקסטים ראו שיטריט, תשנ"ד: 15-56, 305-367; שיטריט, תשנ"ט: 317-394; שיטריט, תשס"ט.

השונים שלו בהשוואה לגרסאות אחרות. במקום זאת אני מפנה כאן לגרסאות נוספות של השיר המופיעות בכתבי יד שמקורם בקהילות שונות:

א. 'קצת פסח מעא סוכה' בכ"י Heb. 8° 7433, דפים שלח, א – שמג, ב, שבספרייה הלאומית בירושלים. כה"י הועתק במאה ה-19 בקהילה דוברת ספרדית יהודית, כנראה תיטואן. הגרסה כוללת 46 מחרוזות.

ב. 'קצת פסח בעזרת האל ובישועתו אכ"ר [=אמן, כן יהי רצון]' בכ"י שבאוניברסיטת חיפה הכולל שירים יהודיים ומוסלמיים באותיות עבריות [דפים 22א-24ב]. גם כת"י זה נכתב במפנאס במאה ה-19, והגרסה שבו כוללת 35 מחרוזות.
ג. 'אתחיל לכתוב קצת פסח וסוכה' בתוך כ"י משה כהן מדרום מערב מרוקו (אזור תיזנית), שהועתק בשנת תרצ"ג [1932/33] וצילומו נמצא ברשותי. הגרסה כוללת 45 סטרופות.

ד. 'קצת פסח וסוכה בלערביא' [=סיפור פסח וסוכות בערבית] בתוך כ"י בן אלישע שהועתק במפנאס בתחילת המאה ה-20 וצילומו בידי, עמ' 38-43. הגרסה כוללת 46 מחרוזות.

ה. גרסה חסרה בכ"י פיוטים שהיה שייך לדוד קורקוס בירושלים וצילומו בידי. כה"י הועתק במפנאס במאה ה-19, בלא עימוד. גרסת השיר חסרה בגלל קריעת דפים.

ו. גרסה מתיטואן בלא כותרת בכ"י בית המדרש לרבנים בניו יורק JTS micro 4575, דף 23ב ואילך.

ז. 'קצת פסח מעא סוכה' בכ"י חיים טורזמאן מתיטואן שצילומו נמצא ברשותי, דפים 191, א-201, א.

ח. 'אתחיל לכתוב קצת סוכה בעה"ו [=בעזרת האל ובישועתו]' בכ"י אברהם יפרח, ללא עימוד, שצילומו בידי. כה"י נכתב כנראה באחת הקהילות הכפריות שבהרי האטלס הגבוה.

ט. 'קצת פסח עם הסוכה' בכ"י אשרף 2 מפאס שברשותי, בלא עימוד.
י. 'אתחיל לכתוב קצת פסח וסוכה בלערביא' בכ"י אשרף 4 מפאס שברשותי, בלא עימוד.

ריבוי הגרסאות שהועתקו במפנאס במאות ה-19 וה-20, ושרק חלק מהן צוין כאן, מעיד אולי על כך שהשיר נכתב בקהילה זו בתחילת המאה ה-19 ואולי אף בסוף המאה שקדמה לה, בידי משורר ששמו עדיין עלום. שיר אחר המעלה את צורכי פסח הרבים וההכרחיים שבגללם שוקעים בני הקהילה בחובות נכתב במפנאס בסוף המאה ה-18 בידי מחבר עלום שם גם הוא, וייתכן שהוא זה שכתב גם את השיר שלפנינו. שיר נוסף זה שייך לסוגת ה'מטרוו'; הוא כתוב בשילוב שתי השפות הקהילתיות, חלק ראשון של הסטרופות בעברית וחלקן השני בערבית יהודית (שיטריית, תשנ"ד: 257-260). קרבה רבה קיימת בין נימת הנרגנות כלפי הוצאות פסח ומגבלותיו, כפי שהיא באה לידי ביטוי בשיר זה, ובין התיאור המפורט של נזקי פסח ומצוקותיו המופיע בשיר שלפנינו. שיר ערבי-יהודי ארוך נוסף דן גם הוא באותן מצוקות

הנובעות ממילוי צרכיו של פסח, אך הוא נושא בגוף הטקסט את שם המחבר, שלמה גוזלאן, שהיה מלמד דרדקי באזור תאמגרות שבעמק הדרעא. שיר זה היה ידוע בעיקר בקהילות הכפריות של הרי האטלס והעמקים שעל פאתי מדבר הסהרה בדרום מרוקו (Chetrit 1982).

האם שלמה גוזלאן הוא שכתב את שלושת השירים על פסח ולא חתם את שמו על שניים מהם? קשה לפסוק בדבר, שכן בכל יתר השירים שלו, וביניהם אחד בעברית, הוא דאג לחתום את שמו המלא אם בצורת אקרוסטיכון לאורך הסטרופות או ישירות בסטרופות האחרונות של השירים. שלמה גוזלאן ידוע גם כמחברו של שיר דו-לשוני נוסף, חתום בשמו גם הוא, שהיה נפוץ ביותר בצפון אפריקה (שיטריט, תשנ"ד: 283-287). אולם הוא גם עיבד לערבית יהודית שיר התנצחות בין הגמל והפרד שנכתב במקורו בידי משורר מוסלמי; מבנה השיח הפולמוסי של 'קצידה' ערבית זו על פי עיבודו של שלמה גוזלאן מזכיר במידה רבה את ההתנצחות החריפה שבין פסח לסוכות בשיר שלפנינו.

לפני מסירת הטקסט השלם בתרגומו לעברית נדון כאמור בקצרה במבנה הפואטי והלשוני של השיר ובתוך כך נדון במערכי המשמעות הבונים את השיר עם הכוונות הקיומיות, המגדריות והתרבותיות היוצאות ממנו. מבנה סמנטי-סמיוטי מורכב זה הוא המזין את האמירה האלגורית של השיר והוא שהפך אותו כנראה למעין מניפסט חברתי-פסיכולוגי-תרבותי של הקהילות היהודיות במרוקו בכל הנוגע למקומם ולמעמדם של שני החגים המרכזיים בחיי הקהילה המסורתית ובדמיונות בני הקהילה. בדרך זו נוצרה גם מעין הייררכיה של החגים היהודיים בתודעת בני הקהילות היהודיות במרוקו, שבפסגתה עמד חג הפסח על אף כל הסבל והמצוקות שהוא גרם להם.

2. מבנים נרטיביים בשיר

2.1 המבנה הטקסטואלי של השיר

שיר הוויכוח שלפנינו שייך לסוגה נפוצה ביותר בשירת ה'קצידה' המוסלמית במרוקו וכן בשירת ספרד העברית והערבית וגרורותיהן.² השירים שבסוגה זו מעלים בצורה אלגורית נושאים הנתונים למחלוקת חברתית, תרבותית או אינטלקטואלית בצורת התנצחות בין דמויות מופשטות הזוכות להאנשה ולהנפשה. אחרי גירוש ספרד שיר

² שירי הוויכוח הראשונים, כפי שהם ידועים לנו היום, נכתבו כנראה בשומרית ולאחר מכן באכדית (שפרה, 2010). בעברית, משל יותם או משל האטד המקראי (שופטים ט, ז-כא) הוא הראשון בכתיבה רצופה של שירי ויכוח וסיפורי ויכוח שלא נפסקה עד ימינו. בשירת ספרד הרבה ר' אברהם אבן עזרא לכתוב שירי ויכוח עבריים (Hazan 1990; הברמן, תש"ג; שירמן, תשנ"ז, על פי המפתח הכללי). על שירי ויכוח נוספים בעברית ובלשונות היהודים ראו: הברמן, 1952, 1965; טורניאנסקי, 1973; מייזליש, 1976; שיטריט, 2002; שיטריט, תשס"ד.

הוויכוח בין פסח וסוכות שלפנינו הוא כנראה הראשון שנכתב בידי משורר יהודי במרוקו בערבית יהודית. הוא מוקדש כולו לדברי פולמוס והשמצה שמטיח פסח ביריבתו הסוכה, וזו משיבה לו כגמולו ומשמיעה באוזניו דברי הכפשה חריפים. השיר מורכב מן החלקים הבאים (המספרים הרצים מפנים למחרוזות והאותיות א וב לשורות הראשונה והשנייה של המחרוזות בהתאמה):

- א. פתיחה: הצגת שני הניצים, סיבת ההתנצחות ומעמד היריבים – א1-א5ב.
- ב. השמצותיו וטענותיו של פסח – א6-א14ב;
קלונה של הסוכה בהשוואה לפאר של פסח – א6-א7ב;
התפארות פסח בהדר המלווה אותו – א8-א14ב.
- ג. התגוננותה והתקפתה של הסוכה – א15-א39ב;
דברי מעבר – א15-אב;
ארבעת המינים כמגניה הגיבורים של הסוכה – א16-א22ב;
עוולות פסח ומצוקותיו – א23-א29ב;
יתרונותיו של חג הסוכות – א30-א39ב.
- ד. בקשת הסליחה של פסח וההתפייסות בין שני הניצים – א40-א45ב.
- ה. התקווה לגאולה – א46-א47ב.

2.2 המבנה הסיפורי של השיר

2.2.1 המבנה הנרטיבי האלגורי

אף על פי שמחרוזות השיר מוקדשות בעיקרן למסירת מעין דו־שיח ישיר וסוער בין שני הניצים, פסח וסוכות, המעטפת הסיפורית של האירוע אינה דלה כלל ועיקר אלא ממקמת דו־שיח זה במסגרת כמו־אירועית; היא מפתחת גרעין עלילתי מכאן ומעלה דמויות אלגוריות מכאן. מעטפת זו הופכת את הטקסט למעין קומדיה בזעיר אנפין המולבשת על מין משל שנמשליו החברתיים־התרבותיים והפסיכולוגיים ברורים לבני הקהילה בתור חווים ראשונים של התהליכים, הטקסים והקשיים המתלווים לשני החגים המרכזיים בחיי הקהילה היהודית המסורתית. כמו בעניין הדמויות הפועלות והמתנצחות גם העלילה היא אלגורית במהותה. היא מקשרת בין מצבי תודעה אמביוולנטיים וצורות חיים אויפוריות ודיספוריות בו בזמן כפי שהם נחווים כל שנה על ידי בני הקהילה המקיימים את כללי החגים כהלכתם וכמסורתיהם. על ידי מעשה אלגורי זה נעשה ניסיון להעניק משמעויות תרבותיות לתופעות אישיות וחברתיות קיומיות ואף להעלות אותן לרמה מיתולוגית כיאה לחוויות מכוונות החוזרות על עצמן כל שנה באותן התקופות.

2.2.2 העלילה

השיר שלפנינו שייך לתת־הסוגה הנקראת 'קצה' בשירת ה'קצידה' במרוקו (שיטרית, תש"ע: 1: 387-526) והכוללת שירים בעלי ממד אירועי־סיפורי. ביסוד העלילה

עומדות יוהרתו ושחצנותו הבלתי כבושות של פסח. הוא מתגרה בסוכה המסכנה, מתקיף אותה, מאיים עליה ומשמיץ אותה על לא עוול בכפה. למרות שזו ניסתה לפייס אותו ולהרגיע אותו, מזגו הסוער והגאוותן של פסח אינו נותן לו להירגע אלא להפך, הוא הולך וגובר. גם הסוכה מחליטה לא להישאר חייבת לבן מחלוקתה ומצהירה שאין היא פוחדת מפניו. פסח רואה בכך התגרות כלפיו ומתנפל בשצף קצף על יריבתו. הוא משפיל אותה לעיני הנוכחים תוך תיאור הדלות של המבנה הרעוע המוקדש לה ודלות הטקסים המתנהלים בה. הוא מתגאה בעושרו ומעלה על נס את סימני הפאר וההדר המייחדים אותו כחג החירות ואת טקסיו המשפחתיים בליל הסדר וקריאת ההגדה. בלית ברירה, הסוכה נאלצת להגן על כבודה ולהחזיר לפסח מלחמה שערה בכליו הוא. אחרי ששמעה את התקפתו חסרת הרסן היא מסגלת את תכסיסי הפולמוס שלו ומטיחה בו את כל המצוקות הנפשיות והכספיות ואת כל העוולות שהוא גורם לבני הקהילה, ובמיוחד לחסרי האמצעים ולאומללים שביניהם, הנאלצים לעמוד מתוך מצוקתם בהוצאותיו הרבות. לפני דברי הפולמוס שלה היא אף מעלה על דעתה את אפשרות מותה אך היא נוקטת אמצעי זהירות ומציינת את גבורתם, תושייתם ומוכנותם לקרב של שני בניה ושתי בנותיה, שהם ארבעת המינים; היא בטוחה שידעו להגן עליה מפני זדונו של פסח. בניה הם ההדס והלולב או כף התמר, ובנותיה הן הערבה והאתרוג על פי שמו של זה האחרון בערבית יהודית, 'טרונזא'. לבסוף הסוכה מתארת את כל ההנאות הקולינריות והשפע הרב במוצרי השדה והבהמה הכשרה שמאפיינים אותה ומאפשרים לכולם לקבל אורחים בסבר פנים יפות ולאורחים להתארח בלא היסוסים ובלא בושת פנים. היא מעמתת רווחה זאת עם הצער והכאבים שגורמות המצות שנאפו בבתים והתייבשו חיש מהר לרמה של אבנים. היא כה משוכנעת בצדקת טענותיה עד שהיא מבקשת מן הנוכחים לשמש שופטים בינה ובין בן ריבה ולפסוק איזה חג עדיף עליהם ועל הקהילה. אלה מצדיקים את דבריה, ולא נשאר לפסח אלא להודות בפזיזותו ובשחצנותו ולבקש סליחה מן הסוכה על התקפתו חסרת השחר. הוא אף מודה בכך שהיא עדיפה עליו. עם ניצחונה המוחץ של הסוכה לא נשאר ליתר החגים, שבועות ושמחת תורה, אלא להשלים בין שני הניצים ולהזכיר להם שמבחינת הקהילה שניהם שווים באותה המידה. הפולמוס מסתיים אפוא בדברי סליחה ופיוס והסדר מוחזר על כנו. הדבר דומה לאדם היהודי החייב ליישב בינו לבין עצמו את הסתירות, את ההתלבטויות ואת התהיות שאוחזות בו לעתים כשהוא בא לקיים את הלכות החגים ולמלא אחרי כל תנאי הקיום היהודי בתקופות אלו בחייו.

לקידום העלילה מוקדשים בשיר קטעי מחרוזות ומחרוזות שלמות המעלים גם מעין פרשנות על מהלכי העלילה או מציינים את המעברים ממהלך זה למהלך אחר. הם גם מתמצתים לעתים באופן דייגטי-סיפורי חלקי שיח שנאמרו על ידי הדמויות העיקריות והמשניות, שעה שמחרוזות השיר מוסרות ברוכב באופן מימטי וישיר את חילופי הדברים שבין הניצים. קטעים אלו הם: 1א-4ב – הצגת המצב התחילי וצחצוח ראשון של חרבות הפולמוס; 15א-ב – מעבר בין נאום פסח לתגובת הסוכה

ומיצוב חג השבועות כבורר וכמשכין שלום; 41א-ב – תיאור מפח נפשו של פסח והצדקת דברי הסוכה; 45א-ב – חתימת המריבה בעשיית סולחה בין פסח והסוכה; 46א-47ב – קריאה לקהילה לחגוג את הסולחה ולהמשיך להתכונן לגאולה.

2.2.3 הדמויות

העלילה בשיר מסופרת מפיו של מספר בלתי מזוהה המסתכל מגבוה תוך כדי השתעשעות על המהלכים, האמירות והתכסיסים של המעורבים בהתנצחות. הוא גם שמכניס את הדמויות העיקריות והמשניות לפעולה, מאפיין אותן, ומביים את מהלכיהן והתנהלותן. הוא מייחס להן את תכונותיהן הקבועות ואת הרגשות הרגעיים שהן חוות תוך כדי ההשתתפות בהתנצחות, כמו בעניין פסח שהתעצב (א6), שנשאר המום ומבלבל (א40), שם את ידיו על פיו (א40) ומרכין את ראשו לציון כניעתו (42 א). לבסוף המספר מוצא לנכון להשכין שלום ביניהן הן משום ה'הפי אנד' המתבקש לחתימת הקומדיה זוטא הן משום המשמעות החברתית-התרבותית האלגורית הנודעת להתרגשות שאחזה בשני החגים.

אולם עם כל ההטפסה של דמויות כה צפויות ושקופות כמו החגים פסח וסוכות על פי תדמיותיהן ושקיעיהן בתודעת בני הקהילה, אין הן פועלות בשיר כשתי מריונות בידי הפעלולן-המספר. להפך, התנהגויותיהן משתנות מתחילת השיר לסופו בהתאם לנסיבות ולהתפתחויות השונות בעלילה. בתחילת השיר שתי הדמויות של פסח והסוכה נתפשות כדמויות סטראוטיפיות. האחת מעוצבת כגבר 'מאצ'ואיסטי', שחצן ורברבן, נוח לכעוס וממהר להפעיל את נחת זרועו כלפי כל מי שהוא מחשיב אותו לנחות ולבוזי. השנייה מוצגת כאישה מסכנה וכנועה המוכנה אף למחול על כבודה המועט מפני גדולתו ויוקרתו של פסח, שהכתיר את עצמו כאדון וכמלך על כל החגים. אולם המהלומות הפולמוסיות ששתי הדמויות מחליפות ביניהן משנות את תכונותיהן ומאלצות אותן לעטות מעטה יותר אנושי שיש בו מידה של תעוזה, הבנה, סלחנות, פייסנות והכאה על חטא.

הראשונה המשנה את תדמיתה ותכונותיה היא הסוכה המבינה שכדי לשרוד יש להפעיל תוקפנות נגד תוקפנות. היא משילה מעליה את סטיגמת הפחדנות המלווה אותה ומעזה להתמודד עם פסח על פי התנאים שהוא עצמו קבע, היינו בדרך הפולמוס וההכפשה. לשם כך היא מתחזקת בגבורתם של בניה ובנותיה, שידעו לרוץ להגנתה בשעת הצורך, ומטיחה ביריבה השחצן את כל העוולות שהוא גורם לבני הקהילה. בהתקפתה היא אף לא פונה למיומנותה הפולמוסית הידועה של האישה היהודייה במרוקו המפעילה את שפע השמצותיה וקללותיה בצורת פתגמים ונוסחאות בעלי משמעויות בלתי גלויות.³ להפך, היא מטיחה במישרין בפסח את מסכת ה'פשעים' וההצקות שהוא אחראי להם ואת העינויים שהחוגגים מתענים בהם

³ השוו שיטריט, תש"ע: 1; 529-658; תש"ע: 2; תשע"א.

בגלל צרכיו הרבים, האוכל הדל והמצות הקשות המסוכנות לבריאות הקטנים והגדולים כאחד. לעומת זאת היא מעלה על נס את השפע והרווחה שהיא מענגת בהם את החוגגים ואינה שוכחת להשוותם למחסור ולדכדוך המאפיינים את פסח. התקפתה המוחצת מאלצת את פסח לחזור בו מעיונותו, לבקש סליחה על תוקפנותו חסרת היסוד ולהודות בעליונותה של הסוכה. 'יצוין כאן שציור דמות מורכבת זו של הסוכה לא היה אפשרי אלמלא נשא המונח 'סוכה' בערבית יהודית שתי משמעויות שונות, האחת במוכּן של מבנה ארעי הבנוי לרוב מקני סוף והשנייה חג הסוכות עצמו; כידוע, שתי משמעויות אלה נפרדות במקורות העבריים – הסוכה מצד אחד וסוכות מצד שני.

אשר לפסח הוא מצטייר בשיר לא רק כיהיר וכשחצן המוכּן אלי קרב, שהוא בעצמו מחליט עליו, אלא גם כאדם כעסן ורגזן הנתון לסערות נפש בלתי נשלטות; הנוכחים המודעים לכבודו וליוקרתו מנסים בכל כוחם להרגיעו. הוא בטוח בעצמו ומשוכנע שהאל בחר בו מכל החגים. משום כך הוא מזדעזע מן החוצפה שבדברי הסוכה המעזה לעמוד מולו על כבודה ומאיים להרוס אותה אם לא תסתלק מעל פניו. את איומו אין הוא מוציא לפועל. במקום זאת הוא פותח בהתקפה מוחצת נגד הסוכה שהוא רואה בה את יריבתו המעיבה על יוקרתו ועליונותו. הוא מתאר בזלזול את החומרים הזולים שמהם בנויה הסוכה ומתפאר בפאר המייחד את הבתים בתקופת חג הפסח ובהדר שבטקסי החג שלפני קריאת ההגדה ואחריה. לתגובה הניצחת והחריפה במיוחד של יריבתו הוא לבטח לא ציפה. לכן הוא נשאר המום מדבריה ונאלץ להודות בפזיזותו ובשחצנותו ולבקש ממנה סליחה על התנהגותו האלימה כלפיה לאחר שהכיר בעליונותה.

אשר לדמויות המשניות המועלות בשיר, החגים שבועות ושמחת תורה משמשים כדמויות מסייעות, המתווכות ומרגיעות את הרוחות ומשכינות שלום בין שני הניצים. בניה ובנותיה של הסוכה, היינו ארבעת המינים, נחשבים גיבורים בעיני אמם ומתפקדים כדמויות בעלות פוטנציאל של פעולה.

3. פעולות השיח בשיר

לבד מן המחרוזות הסיפוריות במלואן או בחלקן שצוינו לעיל, מחרוזות השיר מעבירות באופן ישיר ומימטי את דברי המתנצחים והמסייעים, לאחר פועל האמירה הכללי קאל ('אמר'), קאלית ('אמרה'), קאלו ('אמרו'). האמירות מבוצעות אפוא בתוך דו-שיח ישיר, אך למעשה דברי הניצים מושמעים כנאום חד-קולי משום שהנמענת או הנמען אינם מגיבים מיד לעלבונות ולטענות אלא בסוף דברי היריב. בניתוח קצר זה של פעולות השיח אתיחס לפעולות הפולמוסיות הבוטות במיוחד, למשמעויות המגוונות של השאלות, למבני ההומור בשיר ולבסוף לעניינים לשוניים מעטים.

3.1 פעולות הפולמוס וההתרברבות

השיח הפולמוסי יסודו ביחסים המתוחים המתקיימים בין בני השיח הרואים את עצמם כיריבים אחד לשני ובניסיון של כל אחד מהם להביא למבוכה, לדה-סטביליזציה ולעתים אף לדה-לגיטימציה של היריב. אסטרטגיות מייסדות אלה גוררות שימוש באסטרטגיות שיח מכוננות הפוגעות באופן גלוי או סמוי בנמען הישיר ובביצוע פעולות שיח מעליבות, משפילות, משמיצות, מכפישות כדי לגלות את ערוותו של היריב ולפגוע במעמדו החברתי (שיטרית, תש"ע: 196-199). בערבית של יהודי מרוקו פעולות פולמוס כאלה שייכות לסוגה שיחית מוגדרת המכונה 'למעיאר' הכוללת שימוש נרחב בפתגמים ובאמרות נוסחאיות מעליבים באופן סמוי למחצה, והן גם מתוארות כאן על ידי הפועל 'עאייר' (ב, 35). בשיר שלפנינו, לפעולות פולמוס אלה, שמטרתן למוטט את המוניטין של היריב, מתלוות פעולות התפארות והתרברבות המעלות על נס את מעלותיו וסגולותיו של הדובר תוך השוואה לרוב עם תכונותיו הנחותות של היריב.

בשיר שלנו, תוקפנות שיחית כזו היא פרי יוזמתו של פסח, והיא באה במקום כוונתו הראשונה להרוס את הסוכה. הוא מתחיל בהטחת תארים מעליבים ומשפילים בסוכה ומכנה אותה משוגעת, קבצנית וחסרת כבוד; הוא בז לה על שהיא בנויה מקני-סוף ומענפי ערבה (א-6). הוא אף רוצה לשלול ממנה את הזכות להתמודד עמו בטענה שהוא ראש לחגים (א-7), שרק לו מגיע הכבוד וההדר של בני הקהילה היות שנבחר למעמדו בידי האל (ב-7). לאחר מכן הוא מתאר בהרחבה את סימני הפאר, טקסי ההדר והסמלים המייחדים את ליל הסדר (א-8-13). בתום נאום התרברבות זה הוא שוב מאיים על הסוכה שיהרוס אותה אם לא תזדרז להסתלק מעל פניו (א-14). יריבתו מגיבה על נאומו המעליב אותה מצד אחד והגדוש שבחים עצמיים מצד שני במתכונת דומה. אולם היא דואגת קודם לכן להציג את בניה ובנותיה הגיבורים משום שהם מסוגלים ומזומנים להגן עליה ולהעניש את מי שיתקיף אותה (א-16-21). היא גם קוראת לפסח בכינויי גנאי (ב, 17, א, 22, א, 28, א, 35), ברם, את התקפתה המוחצת על פסח היא מבססת על המגבלות החמורות של כללי החמץ והסבל שהם גורמים לבני הקהילה (א-22-23). היא גם מתארת את ההפסדים הקשים הנגרמים בשל כך לחסרי אמצעים העושים ככל יכולתם לקיים את הלכות החג ולעמוד בצרכים המיוחדים שלו. היא אף מדגימה 'פשעים' אלה על ידי תיאור שלושה אירועים מרגיזים (א-24-27). היא גם מתארת את הנזקים שגורמות המצות היבשות והקשות לבריאותם של החוגגים (א-28-29). בדומה ליריבה היא טוענת לכתר העליונות על החגים והוא בכללם (א-30). לבסוף היא מרבה להעלות על נס את השפע, הרווחה, הנינוחות וקבלת האורחים המייחדים את חג הסוכות תוך השוואה לעינויים והבושה שהם מנת חלקם של החוגגים בפסח (א-31-39). היא אף מדגישה את הקישוטים של הסוכה כהד להתרברבותו של פסח (א-38).

בתום חילופי המהלומות השיחיות שהביאו את פסח להודות בטעותו (א-40, ב, 42 א-ב) מתוארות או מבוצעות פעולות התפייסות. אלה מפיגות את המתח הכבד ששרר

בין היריבים ומתקנים את היחסים ביניהם תוך בקשת סליחה מן הסוכה וקבלת סליחתה (א41-ב, א43-א45).

3.2 מבנים רטוריים ופרוזודיים

המבנים הרטוריים של השיר קשורים רובם ככולם בהצגה האלגורית של העלילה ושל הדמויות הניצות בשיר. ברמה הכללית ניתן לראות בכל אלגוריה מערכת מטפורית רחבה, שהמשמעות של איבריה השונים אינה מצטמצמת למישור אחד אלא פורצת ומתנפצת למישורים רבים. מריכוד זה של המשמעויות הבוקעות מתוך הטקסט האלגורי ניזונים גם מערכי ההומור והסאטירה המרשתים את השיר ומנפישים את דמויותיו.

3.2.1 השאלה ומשמעויותיה

גם השאלות שבפי הדמויות אין משמעותן בקשה סתמית לתוכן אינפורמטיבי גרידא אלא משתתפות בכיוון הפולמוסי של השיח. פסח מביע בצורת שאלה את הזדעזעותו מכך שהסוכה מעזה להתמודד נגדו ואף להתגרות בו שעה שהאל בחר בו מכל החגים (א7). גם השאלות שמפנה אליו הסוכה אינן תמימות אלא מעלות את תהיותיה והתלבטויותיה לפני ההתמודדות עם פסח (ב4) ואת תמיהתה והתרסותה כלפי חוצפנותו ושחצנותו של יריבה (ב5). היא מביעה את תעוזתה ומתגרה בו בליווי קורטוב של לגלוג (א16). היא אף כופה על הנוכחים לבחור בינה ובין יריבה על ידי שאלה שיש בה שבועה (א35). במבע אחר היא שואלת שאלה רטורית שיש בה מידה רבה של התעלמות וזלזול במעמדו של פסח; השאלה חיובית והתשובה השלילית המצופה כאילו ברורה מאליה (א5 – מה לי ולך? – כלום).

3.2.2 ההומור והסאטירה

מערכי ההומור המרשתים את הטקסט בשיר זה נוגעים כמעט כולם לפער התודעתי שנוצר בין היצגים שונים ומנוגדים של מציאויות, של התנהגויות, של מצבים ושל ערכים ומימושיהם וכדומה. כאן נוצר פער בין הדימויים העצמיים של השומע (או הקורא את השיר) בעניין הישויות המופשטות, פסח וסוכות, השייכות להביטוס החברתי-התרבותי שלו ולהתנסויותיו התודעיות האישיות, ובין דימויהם האנושיים והמונפשים כפי שהם מוצגים בשיר. השומע או הקורא נאלץ לגשר על פער זה תוך הסכמה עם הקונוונציה הספרותית המאנישה ישויות מופשטות ומעניקה להן צורות חיים וצורות שיח אנושיות בניגוד לכל הדמיה טבעית שפוייה. משום כך הוא מקבל את קיומן הבעייתי למרות הכול של הדמויות האלגוריות והתנהגויותיהן כבני אדם בעולמות שיח דמיוניים. תהליכים כלליים אלה מהפכים, כמו בכל פעולה הומוריסטית, את הסדרים הידועים של האירועים, התופעות והתהליכים המופשטים.

הם מעלים את חוויותיהם הרשומות באישיותו של חוה האירוע ההומוריסטי אך מכוונים אותם לכיוונים סמנטיים בלתי צפויים.⁴ לכך מתווספות כאן ההתנהגויות הבלתי שגרתיות של הדמויות גם אם הן אלגוריות. הכוונה לתעוזתה של הסוכה שהוצגה בתחילה כאישה מסכנה וחסרת ישע ולהתקפותיה החריפות על פסח ומעלליו לבד מן העלבונות שהיא מטיחה בו. בעניין זה ההצגה ההומוריסטית מגיעה לרמה של קריקטורה ואף של גרוטסקה עם עיבוי התכונות המתלווה לכך. הצגה זו גם מפעילה בו בזמן מהלכים של סאטירה. כך הסוכה משמיעה דברי לגלוג בעניין הנזקים הנגרמים לבני הקהילה כתוצאה מהלכות החמץ המחמירות. כמו כן היא מדביקה לו כינויים מעליבים: 'דודי פסח בן הטוחן' (17א), 'בן שוליה של נחתום' (22א), 'בן המושחת' (28א), 'בן מורעב זה' (63ב).

יש לציין שלעומת אמירה הומוריסטית כללית זו בשיר אין הדמויות עצמן מצטיינות בחוש הומור מפותח. הדבר נובע מן המנגנון הפולמוסי העיקרי שלתוכו הן הוכנסו בתור יריבים כביכול נצחיים; מעמדם מאלץ אותן לפעול בתקיפות ובשקיפות יתרה בהתקפותיהם משולחות הרסן. מנגנוני ההומור המופעלים בשיר נובעים אפוא בעיקרו של דבר מן המצבים הקומיים המזמנים את ההתנצחות בין פסח וסוכות וממאמציהם של חבריהם שבועות ושמחת תורה להרגיע אותם, להשכיך שלום ביניהם ולהחזיר לכל אחד מהם את כבודו הראוי.

3.2.3 מבנים מוסיקליים-פרוזודיים

כמו כל השירים הערביים-היהודיים שנפוצו בעל פה או בכתב בקהילות היהודיות במרוקו (ולמעשה בכל צפון אפריקה) גם שיר הווידוא בין פסח וסוכות הושר על פי מנגינה משלו; זו חוזרת על עצמה בכל מחרוזת. המנגינה פשוטה ביותר ומפעילה בעיקר מבני דקלום המתאימים להבלטת התמליל של השיר ומונעים היטמעותו במלוודיה מורכבת; הם גם העוזרים ללימוד השיר בעל פה. מבנים אלה גם מתאימים יותר למשקל הבלתי סדיר של הטורים, שהם בלתי שווים מבחינת מספר הברות שלהן – בין 8 ל-12 הברות לרוב.

מבחינת מבנהו זהו שיר סטרופי מרובע, שכל מחרוזת בו מורכבת משלושה טורים הנושאים חריזה דומה אך שונה ממחרוזת למחרוזת ומטור רביעי בעל חריזה מבריחה לאורך כל השיר: -אני. מתכונת החריזה היא אם כך: אאאת, בבבת, גגגת וכו'. החריזה המסיימת – אני נפוצה ביותר בשירים ערביים-יהודיים עממיים בצפון אפריקה. סיומת זו מביאה לעתים לתצורת צורות פואטיות בלתי תקינות מבחינה מורפולוגית, כמו בשיר שלפנינו: 'בלפיסאני' (1ב) – עם שימוש בצורת הרבים ('בלפיסאן') במקום היחיד המצופה בלפאס ('קרדום') ותוספת התנועה -י; 'לערבאני' (6ב, 14ב) – במקום המילה העברית 'לערבה'; 'נסוואני' (10ב) – במקום

⁴ על מנגנוני ההומור והחוויה ההומוריסטית שביסודם ראו שיטרי, תשע"א.

נסא ('נשים'); 'דלמאני' (16ב) – במקום דלאם ('חושך'); 'בלדאני' (18ב, 21ב, 41ב, 47ב) – שימוש בצורת הרבים במקום בלאד ('עיר, מקום') (פכול בלאד) המתבקשת; 'לפוטראני' (22ב) – במקום לפטיר ('מצות') המצופה; 'לפוכראני' (23ב) במקום הצורה הכללית לפכאר [əl-fəxxar] ('חרס') המתבקשת; 'כסראני' (24ב) – במקום כסארא ('אובדן'); 'לכלבאני' (26ב) – במקום לכלאב ('כלבים'); 'רעבאני' (28ב) – במקום הלקסמה העברית 'רעב'; 'קרבאני'... 'בעדאני' (31ב) – במקום קריב... בעיד ('קרוב... רחוק'), כאשר הצורה הפואטית 'בעדאני' גררה אחריה את השינוי במילה 'קריב' ליצירת הרמוניה מורפולוגית; 'פלסאני' (32ב) – במקום לפלוס ('כסף'); 'חסמאני' (33ב, 37ב) – במקום חסמא ('בושה'); 'לכרבאני' (39ב) – במקום לכדוב ('שקרים'); 'טפלאני' (46ב) – במקום 'טפאל' ('ילדים').

4. מבנים לשוניים מיוחדים בשיר

העניינים הלשוניים המופיעים בשיר זה ראויים לדיון נרחב, אולם מחוסר מקום נתייחס לאחדים מהם בלבד. משום כך נדון בעיקר במבני ההכלאה המורפולקסיקליים הבולטים בשיר ובמבנים המורפופונטיים של הדיאלקט הערבי-היהודי של מפנאס על פי נוסח זה של השיר, המשמש אותנו כאן גרסת יסוד. במחקרי השונים הראיתי שהכלאה בכל רמות הלשון והשיח מאפיינת ואף מגדירה את לשונות היהודים והערבים היהודית בתוכן כקטגוריה מובחנת של שפות.⁵ ההכלאה נובעת מכך שבראשית התהוותן של לשונות אלו היהודים אימצו בקהילותיהם הרבות והמגוונות את השפות והדיאלקטים שדוברו בידי שכניהם הלא-יהודים והשתמשו בהן יחד עם הטקסטים העבריים והארמיים המייסדים של התרבות היהודית הרבנית. שימושים דיגלוסיים אלה הביאו בקהילות היהודיות לאנדולקטליזציה של הלשונות הזרות, כלומר הפיכתן לשפות יהודיות פנימיות בעלות תכונות מובחנות, וביניהן מבני הכלאה רבים. בשיר שלפנינו מבני ההכלאה המורפולקסיקליים כרוכים בתהליכים מגוונים, כגון שילוב מבנים ערביים-מוסלמיים ואף ברבריים בתשתית הלשונית היהודית הדבורה; שאילת מבנים ערביים-יהודיים מסוגי לשון לא-דבורים או ישנים; שימוש ביסודות עבריים המסמנים ישויות תרבותיות יהודיות כמתבקש מתוכני השיר.

4.1 היסודות הערביים-המוסלמיים

הם לקוחים ברובם משירי ויכוח מוסלמיים ששימשו השראה ואולי אף מקור לחיקוי לשיר היהודי שלפנינו הן מבחינת מבני השיח והפולמוס שלו, הן מבחינת מבני הפרוזה והמוסיקליים. שאילות כאלה הן למשל:

⁵ ראו שיטריט, תש"ע; 1; Chetrit 2007.

א. התנהגויות מיוחדות לחברה המוסלמית: גאדי לחרק'א ('הולך למרוץ הסוסים') וצורות השבעה מוסלמיות: לילאה, יא לזואד ('באלוהים, אתם אנשי החסד') (א35).
 ב. שימוש בפעלים כמו גאדי ('הולך') (א1, א1) במקום מאשי; מא בית ('בגית') סי ('אתה לא רוצה') (א5) במקום מא חבת סי; אדנאת (כא תבכי) ('בכתה זמן רב') (א27) במקום בקאת; מכבעין ('מוסתרם') (א38) במקום מכביין; וסלחוהום ('השכינו שלום ביניהם') (א45) במקום 'עמלו שלום בינאתהום' כמו בשורה 15ב.
 ג. שימוש בשמות עצם כלליים המציינים תכונה: זוד (א42) < לזואד' (א40, א45) במובן של איש ראוי.

ד. שימוש במילות קישור וחיבור: תואר הפועל פלחין (א4) ('אז, כאשר'); המיליות ען: סיר עני ('הסתלק מעליי') (א6, א28); מן דון ('מחוץ ל-') (א18); הפועל 'כאן' המשמש כמילית במובן של 'מלבד': אמא כיר כאן אנא ('האם יש [חג] טוב מלבדי?') (א35) וההרכב 'כאן מא' במובן 'שמא', 'אולי': כאן מא תדחיו ('הואילו נא לגרש') (א22).

ה. צורות התאם של התואר או הלוואי בצורת יחידה עם שם העצם של עצמים לא-אנושיים [אנושין] ברבים רווחות בדיאלקטים המוסלמיים ולא בדיאלקטים היהודיים; השימוש בכלל זה מופיע כאן בצירוף אלרייאח טאייבא ('ריחות נעימים') (א9) במקום 'טייבין' המצופה וכן במבע אלמכאזין... מעמרא ('המחסנים מלאים') (א32) במקום 'מעמריין'. כמו כן מופיע כאן תיקון יתר של כלל זה בצירוף אנאס קלובהא ('בני אדם, ליבותיהם') (א38) במקום 'קלובהום', שכן שם העצם השולט מציין כאן 'בני אדם' [+ אנושין] (א38), וזאת בדומה לשימוש התקני בצירוף הסמוך אנאס כלהום ('בני אדם כולם') (א39).

4.2 יסודות ברבריים

מברברית שרד מבנה לקסיקלי מיוחד במינו שנעלם מן הדיאלקטים הערביים-היהודיים על אף משמעותו החברתית-התרבותית הברורה והחשובה לעניין פסח. הכוונה לביטוי 'יתיר פסח' [ittir] שבמבע 'עלא יתר פסח נאס מהוולא' (א23) ומשמעותו 'מה שדורש/שתובע פסח', היינו הלכות פסח ומנהגיו. ביטוי נוסף ממקור ברברי-ערבי הוא 'איזאני' המופיע בכל יתר הגרסאות של השיר במקום המבע המשובש כאן 'זוע זאני' (א17) ומשמעותו: 'מספיק לי'. השימוש בביטוי זה שכיח בדיאלקטים הערביים-היהודיים שהיו בשימוש באזורים דוברי ברברית.

4.3 שאילות מלשון ה'שרח'

מתרגומי ה'שרח' נלקחו יסודות ומבנים כמו: יא פרך לגזלאני ('עופר איילים') (א2), (א40), פדלני ('בחר בי בחסד') (א7, א30), ובסאווט ('בקול') (א10), בזמיע ('כל') (א10, א47), נכסיף ('אגלה') (א14), יסבעהום לכסיפא ('ישביעם חרפה') (א17), חארס וסדיד ('שקדן וחזק') (א18), כייס ('חכם') (א19), יגיתני ('יושיעני') (א19), פטיין ('בטיט, בבוץ') (א24), לפטיר ('מצות, לחמא עניא') (א29), (כיף למא) כא

ינהמאר ('נשפך כמים') (37ב), אלזמאעא אלמקדשא ('הקהל הקדוש') (46א), הפועל רמא ('זרק'): רמאה פלוידאני ('זרק אותו בנחל') (25ב), מסאת ורמאתהא ('הלכה והשליכה אותה') (26ב), מרמי עלא ברא ('זרוק בחוץ') (32א), וכן הצורה באנו ישראל ('בני ישראל') (8ב).

4.4 יסודות עבריים משולבים

היסודות העבריים המשמשים בשיר קשורים כמעט כולם לענייני החגים פסח וסוכות, על מועדיהם, מנהגיהם ואביזריהם. הם כוללים:

א. שמות ותארים עבריים בדרגה זו או זו של שילוב מורפותרחבירי בערבית־היהודית: פסח, אסוכה, (כמסתאס פ) תשרי (3ב), עשיר ועני (8ב), ארבעה דלכוסות (11א), (פיידו) ארשות (11א), לכרפס ולמרור (ותלאתא) דלמצות (11ב), (טיפור) חרוסת (12א), שבועות (15ב), אלולב (18ב), לערבה (20א), אלקהל (21ב), קוות לפירות (31א), (היא) שמחה (41א), (נתין) חירות (41ב), שלוש רגלים (43ב), (וזאבו) שבועות (מעא) שמחת התורה (44א), יא ישראל (אלזמאעא אלמקדשא) (46א), (יזיב אילנא) אלמשיח (47ב).

ב. יסודות עבריים מובהקים המובלעים כאמור בתוך צורות שמניות מזורות המשמשות כאן מסיבות חריזה: עוואד לערבאני [גזירה מן השם ערבה – בדי הערבה] (6ב), (וליהוד יסחו בזוע) רעבאני [גזירה מן השם רעב – היהודים צועקים מרעב] (28ב).

ג. צירופים פועליים ואף קטעי מבעים מעורבים: פסח לה, ישראל סמאווני ('פסח הוא לה' – קראו לי היהודים') (7ב), יקסאם למצה וויסעד סעודה ('יחצה את המצה ויאכל את הסעודה') (12ב), יקרא להלל (12ב), וסדיר כלאמו [מן הפועל 'סדר' – סידר את דבריו] (15א), יעמיל שלום (15ב), יא ישראל אלזמאעא אלמקדשא ('הו ישראל, הקהל הקדוש') (46א), יזיב אילנא אלמשיח ('יביא לנו את המשיח') (47ב).

4.5 סימני הדיאלקט הערבית־היהודי של מפנאס

גרסת השיר המשמשת אותנו כאן הועתקה כאמור במפנאס. הכתיב של יסודות לקסיקליים משקף בה במידה רבה את המבנים המורפותרפונטיים של הדיאלקט הערבית־היהודי הקהילתי כפי שתיארתי אותם במקומות שונים (שיטריט, תש"ע: 61-104). בין התכונות המיוחדות האלה ניתן לציין כאן:

א. התווספות הברה סופית ברצפים לשוניים מוטעמים בניגוד לדיאלקטים הערביים־היהודיים במרוקו שאין מורגשת בהם השפעה אנדלוסית־איברית. צורות כאלה הן: ומחארים ('שטיחים') (13א), ומכאדיד ('כריות') (13א), אלמכאזין ('מחסנים') (32א) במקום מחארם, מכאד, אלמכאזין.

ב. היווצרות התנועה המלאה, הלא־חטופה [e], בהברה הסופית המוטעמת הן בצורות הפועל והשם הפרודות הן בצורות הפועל והשם המורכבות מן הפועל והשם והטיותיהם. תנועה מלאה זו מסומנת כאן באותיות הקריאה י ('יו"ד) או א ('אל"ף)

לפני העיצור הסופי: גליס ('התיישב') (א3); איסמ'ך ('שמך') (א5), אסיר ('יופי') (7 ב, א30), כתורית ('רוב') (א9, א22, א36, א39), לקאביל ('הבא') (א10 ב), ולחאם ('בשר') (א13 ב), חסים ('התבייש') (א14), פחאליך ('כמוך') (א14), ונהדים רכאניך ('ואהרוס פינותיך') (א14), נכסיף קסאביך ונסעיל עוואדיך ('אפשוט את שמלתך ואדליק את ענפיך') (א14 ב), יעמיל שלום ('יעשה שלום') (א15 ב), נכאפ מניך ('אפחד ממך') (א16), ומזאהיד ('רב כוח') (א18), ומחזים ('חגור לקרב') (א18 ב), ודי כסיך ('מה שחסר לך') (א31 ב), אלמכאזין אלכול ('כל המחסנים') (א23), מעמרא בזראע ('מלאים גרעינים') (א33), וקוות מן לגאווז וכתורית לפאכייא ('שפע אגוזים ופירות יבשים רבים') (א34), גר בלחאק ('אך דברי אמת') (א35), לוזאה ('הפנים') (א36 ב), כדאר ('ירוק') (א37), ותמאר ('תמרים') (א37), אדהיס פסח ונתליף ('נדהם פסח והתבלבל') (א40), נתין פי) מכאניך ('ואתה במקומך') (א43 ב), (מן זמאן) כונית ('זה זמן רב') (א44), סמחתיך ('סלחתי לך') (א44).

ג. השתנות התנועה המלאה [e] של ההברה הסופית לתנועת [a] בצורות פועליות מונחצות או לתנועה [a] רגילה בפעלים שהשורש שלהם מסתיים ב־ע או ב־ח; תנועה נמוכה זו מסומנת כאן באות א: דראב לא תדראב... ('הכה אך אל תכה...') (א2 ב); תפדאח ('תבוה') (א5 ב), נבדאר ונפסיד ('אפור ואשמיד') (א14 ב), תדראב ('תכה') (א20 ב), מא תדפאע ('אינך משלם') (א32 ב). בפעלים מעטים מונחצים ובלתי מונחצים התנועה [e] מתבצעת כ־[u] המסומנת כאן באות ו: יחב יסרוב ('רוצה לשתות') (א11 א), יאכול ('יאכל') (א33 ב), תדכול ('תיכנס') (א35 ב), תכרוז ('תצא') (א35 ב), ותסרוב ('תאכל ותשתה') (א37 ב).

ד. הופעת ריבוי מיוחד של תוארי צבעים: כודאר סופאר וחומאר (א9), לבוייאר (א9 ב), במקום: כדרין, ספרין וחמרין, לביידין.

4. מעין סיכום

מערכי המשמעות השונים הנבנים בשיר על פסח וסוכות מיוסדים כולם על ריבוד המשמעות היוצא מכל טקסט אלגורי; זה נושא בחובו תמיד משל ונמשל, ולעתים אף נמשלים רבים כמו הטקסט שלפנינו. מבחינת המשל, היינו ברמת המשמעויות שעל פני השטח, ההתנצחות מפעילה כאן למעשה משל שהוא בו בזמן גם נמשל. הדבר נובע הן משמות הדמויות, פסח וסוכה, שמשמעותם שקופים מבחינה חברתית ותרבותית בקהילה החוגגת אותם כל שנה, הן מן הטיפול המפורט ביתרונות ובחסרונות של שני החגים בפי הניצים. על פניו משל ונמשל שזורים כאן אם כך האחד בשני בלא האפשרות להפריד ביניהם. אולם לבד משזירה זו של משל ונמשל נושא שיר זה רמות משמעות אחרות המשמשות נמשלים נוספים; אלה שייכים לתודעה שהתעצבה בקרב בני הקהילה בנוגע לעניינים מרכזיים בהביטוס החברתי-התרבותי שלהם. ההתנצחות בין הגבר השחצן והאישה הכנועה והנועזת כאחת בזמן מפנה מחד גיסא ליחסים המגדריים המתוחים המתקיימים בין הגברים

לנשים בחברה האנושית, המסורתית והמודרנית כאחת. מאידך גיסא התנצחות זו מפנה אל האמביוולנטיות היסודית שבה מקבל האדם היהודי המסורתי, גברים ונשים כאחד, את קיומם של החגים היהודיים; אלה מספקים לו מצד אחד התעלות והתנתקות מן השגרה ומלחיצים אותו מצד שני. הם גורמים לו הוצאות רבות על הבגדים והכלים החדשים ועל המאכלים העשירים יותר שהוא חייב לעמוד בהם כדי לשמור על כבודו בעיני בני משפחתו. כמו כן הם דורשים הכנות קפדניות ומענות. התיאורים והאמירות שבשיר לא היו משכנעים את הקהילות היהודיות במרוקו לאמץ בהתלהבות טקסט זה אלמלא הנמשל המגדרי והנמשל התודעת־האמביוולנטי שימשו בתשתית המשמעויות של השיר; פתגמים רבים משקפים משמעם פסיכולוגיים אלה בשיח היומיומי (שיטרי, תש"ע: 619-658). זוהי גם הסיבה שמשורר נוסף השתמש גם הוא במאה ה-19 במבנים הפואטיים והפולמוסיים של השיר על פסח וסוכות כדי לכתוב שיר התנצחות נוסף המעמת בין החגים פורים וחנוכה, שאינם מוזכרים כלל בשיר שלפנינו. השיר השני נפוץ הרבה פחות מן הראשון, ועד היום מצאתי אותו בשני מקורות בלבד (שיטרי 2002). שני השירים שנכתבו בידי שני משוררים שונים מציינים יחד הייררכיה רבת משמעות של החגים היהודיים בתודעת בני הקהילות היהודיות במרוקו.

מראי מקום

- הברמן, א"מ (תש"ג). "רשימה של שירי ויכוח למעלות בעברית", בתוך: ד' פרענקל (עורך), ספר היובל לכבוד פרופיסור אלכסנדר מארכס, ניו־יורק, עמ' 59-62.
- הברמן, א"מ (1952). מלחמת החכמה והעושר ליהודה הלוי בכ"ר שבת, ירושלים.
- הברמן, א"מ (1965). "המים בשירי ויכוח", מחניים 99, עמ' 102-103.
- טורניאנסקי, ח' (1973). "כתב־היד הדו־לשוני 'ספר מסה ומריבה' לאלכסנדר בר יצחק", עבודת דוקטור, ירושלים, 2 כרכים.
- מייזליש, י' (1976). "שיר מריבה בין שבת לחנוכה לר' שלמה בן אליהו שרביט הזהב", ספר השנה 13, רמת־גן: אוניברסיטת בר־אילן.
- שיטרי, י' (תשמ"א). "השירה האישית והשירה החברתית בערבית יהודית של יהודי מרוקו", מקדם ומים א, עמ' 185-230.
- שיטרי, י' (תשנ"ד). השירה הערבית־יהודית שבכתב בצפון אפריקה: עיונים פואטיים, לשוניים ותרבותיים, ירושלים: משגב ירושלים.
- שיטרי, י' (תשנ"ט). פיוט ושירה ביהדות מרוקו: אסופת מחקרים על שירים ועל משוררים, ירושלים: מוסד ביאליק.
- שיטרי, י' (2002). "גברת חנוכה ואדון פורים מתקוטטים: שיר־ויכוח ממרוקו. בתוך: ח' בנג'מין (עורך), אורות בהרי האטלס: מנורות חנוכה מאוסף שולמן במוזיאון ישראל, ירושלים: מוזיאון ישראל, עמ' 18-21.

שיטרתית, י' (תשס"ד). "מיתוס האישה בשירת יהודי מרוקו: שני שירי ויכוח רבניים מן המחצית השנייה של המאה ה-19", בתוך: מ' הלצר ומ' מלול (עורכים), תשורות לאבישור, תל-אביב, עמ' 321-339.

שיטרתית, י' (תשס"ט). "סוציו-פרגמטיקה של הטקסט ולכידותו: מרחבים, מרצפים, מעגנים ומחברים", העברית ואחיותיה ח-ט, עמ' 9-82.

שיטרתית, י' (תש"ע1). לשון ומאגריה לשון ומאגריה – מחקרים סוציו-פרגמטיים בערבית היהודית בצפון אפריקה ובמרכיב העברי שבה: כתבות, שירים, סיפורים ופתגמים, ירושלים: מוסד ביאליק.

שיטרתית, י' (תש"ע2). "התרבות העממית המוכללת של יהודי מרוקו: תמונת המזל' באמירה הנוסחאית של יהודי תאודאנת", בתוך: א' חזן וז' לבנת (עורכים), לשון חכמים והתחומים הנושקים לה, רמת-גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 351-379.

שיטרתית, י' (תשע"א). "הומור, אירוניה וסאטירה בפתגמים של יהודי פאס ובני קהילות נוספות: עיון סוציו-פרגמטי", בתוך: מ' עמאר ואחרים (עורכים), ספר קהילת פאס, רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן.

שירמן, ח' (תשנ"ז). תולדות השירה העברית בספרד הנוצרית ובדרום צרפת, עדכן והשלים ע' פליישר, ירושלים.

שפרה, ש' (2010). "מחרשה בת-מלך ומעדר בן-עוני – ויכוח בין המעדר למחרשה", הארץ, 4.4.2010.

Chetrit, J. (1982). "Shlomo Gozlan: Un poète bilingue de Tamgrut", In: M. Abitbol (ed.), *Les Communautés Juives des Marges Sahariennes*, Jérusalem, pp. 427-451.

Chetrit, J. (1997). *Diglossie, Hybridation et Diversité intra-linguistique: Études socio-pragmatiques sur les langues juives, le judéo-arabe et le judéo-berbère*, Paris & Louvain: Peeters.

Hazan, E. (1990). "Argument and discussion in Abraham Ibn Ezra's poetry", In: F.D. Esteban (ed.), *Abraham Ibn Ezra and His Age*, Madrid, pp. 155-161.

הטקסט של השיר ותרגומו לעברית

'קצת אסוכה מעא פסח', כ"י 5477, Heb. דפים קכג, א-קכו, ב ממכנאס, המאה ה-19. קולופון: יוסף בן וואעיש במקומות שונים בתחילתו ובסופו של כה"י. הההדרה והתרגום של השיר הם שלי – י"ש.

1. אנא יא לזוואד גאדי לחרק'א* / ולגית עמי פסח בזוהד ודרגא; וסייפו פידו גאדי לסוכה, / ודנא יהדמהא בלפיסאני.

* לחרק'א: מרוץ סוסים בליווי יריות באוויר מרובים ישנים הנפוץ במרוקו; המשחק מכונה היום 'פנטזיה'.

- (ה'הלכתי, הו אנשים טובים, בדרכי למרוץ הסוסים, נתקלתי בדוד פסח מלא מרץ וגבורה; חרבו שלופה בידו, הולך לסוכה בכוונה להרוס אותה בקרדומו').
2. אזראת וכלמתו בכלאם לדיד: / לאה, יא פסח, בן עמי לעיד, דראב בדיך לא תדראב בלחדיד; / מא תהדם אסוכה, יא פרך לגזלאני.
- (רצה הסוכה לקראתו ופנתה אליו במתק לשון: בבקשה ממך, הו בן דודי פסח, הכה בידך אל תכה בברזל שבידך; אל תהרוס את הסוכה, הו עופר איילים').
3. קבדנא פסח וגליס ותכא, / וקאלהום: שמעו מני, יא זמאעא למבארכא, אנא כא נדעי ליכום אסוכה, / פכמסתאס פתשרי תחתאז תזיני.
- (אחזנו בפסת, הוא התיישב ונשען לרווחה. אמר לנוכחים: הקשיבו לי, קהל מבורך, אני מגיש לפניכם תלונה נגד הסוכה; בחמישה עשר בתשרי היא חייבת להתייצב לפניי').
4. פלחין אסוכה כאנית מחתאלא / ועלא לכסום כאנית עוואלא.
- קאלית: למות כאיניא, ועלאס נזיד אדלא? / נסבאר לפסח יזי יעאיירני?
- (למועד הנקוב הסוכה המתינה ובאה מוכנה היטב למלחמה').
- אמרה: סופנו למות, ולמה להוסיף על כך השפלה? אסכול שפסח יבוא להשמיץ אותי?)
5. קאלתלו אס ביני וביניך, יא וולד בן עמי? / פסח איסמיך וסוכה איסמי.
- עלאס כא תפדאח ביא? מא בית סי תקאדי תחסמני? / קדאם אנאס תזי תעאיירני?
- (אמרה לו: מה לי ולך, אתה בן דודי? פסח שמך וסוכה שמי.)
- (למה אתה גורם לי בושות? עוד לא סיימת לבייש אותי, להשמיץ אותי ליד אנשים?)
6. נפקאע עמי פסח וקאם בזהאלא, / קאלהא, סיר עני יא האדיך למהבולא, סאעייא ודלילא, גר נוואלא / דלקסאב ולחטיב ועוואד לערבאני.
- (התעצב דוד פסח, קם בסערה ואמר לה: הסתלקי מעל פניי, משוגעת אחת, קבצנית בזויה, כולך סוכת קני סוף וענפים ובדי ערבה').
7. כיף יטרא פיך, יא סוכה, אילא תעאנדני, / וואנא על לעייאד רבי פדלני? אסיר ולהיבא ליא יוואתיני. / פסח לה' ישראל סמאווני.
- (למה את מצפה, הו סוכה, כשאת מתגרה בי, שעה שמכל החגים האל העדיף אותי? יופי ויוקרה יאים לי. "פסח הוא לה", קראו לי בני ישראל').
8. אלביות מזווקין ולפראסאת מתלווקין; / כיסאן נקיין וסמאייע מסעולין; באנו ישראל קבל סהאר מחתאלין, / ככיר וסגיר עשיר ועני.
- (הבתים מקושטים והמצעים פרושים; הכוסות נקיות והנרות דולקים. בני ישראל מלפני חודש מוכנים, גדול כקטן, עשיר ועני').
9. כתורית באבוניז מעא רהוט אריחאן, / ונעאת כודאר סופאר וחומאר; אנוואר לבוייאד אליאסמין ולכילי ולזהאר; / אלרייאח טאיבא ולקלב אמהני.
- (זרי בבונג וסוגי הדס, פרחים ירוקים, צהובים ואדומים; פרחים לבנים, יסמין, סיגליות ופרחי הדר; ניחוחות נעימים והנאה בלב').
10. איסאסרא יזיוו ידורו באין למידא, / ובסאווט לדיד יקראוו להגדה

- וויקולו: אמן, לקאביל יכון האגדא. / וויפרחו ביא לכול בזמיע נסוואני.
 ('הילדים מסתובבים ליד שולחן החג, ובקול נעים קוראים את ההגדה
 ואומרים: יהא רצון שכך יהיה בחג הבא. וכולם שמחים הודות לי ובכללם הנשים').
11. תמא יחדרו ארבעה דלכוסות, / ווידא יחב יסרוב מייא פיידו ארשות.
 לכרפס ולמרור ותלאתא דלמצות / מעלומין; תפהים לוולי ותאני.
 ('שם מזומנות ארבע הכוסות, ואם ירצה לשתות מאה כוסות הרשות נתונה לו.
 כרפס, מרור ושלוש מצות ידועים לכול; הכוונה, בלילה הראשון והשני').
12. טיפור חרוסת פי וואסט למידא, / דראע מסווי וקדאמו בידא.
 יקסאם למצה וויסעד סעודה, / יקרא להלל וויבקא מהני.
 ('צלחת החרוסת באמצע השולחן, וכן חתיכת זרוע צלויה ולידה ביצה.
 הוא חוצה את המצה ואוכל את הסעודה, קורא את ההלל ונהנה').
13. אסבאני ומחארים תמא מנזלין, / ומכאדיד די ברוכאדו עלאס יתכיוו
 מוזודין;
 אסראב ומאחיא ולחאם אסמין; / ונאס כלהום קלבהום מהני.
 ('צעפים ושטיחים שמה פרושים, וכן מונחות כריות מבד ברוקד להישען עליהן;
 יין ומאחיה ובשר שמן; וכולם רוויים נחת').
14. חסים, יא סוכה, וסיר פחאליך, / לאמא נזבד סיפי ונהדים רכאניך,
 נכסיף קסאביך ונסעיל עוואדיך, / נבדאר ונפסיד אוראק לערבאני.
 ('בושי לך, סוכה, והסתלקי לך, שלא אשלוף את חרבי ואהרוס את פינותייך,
 אחשוף את קני הסוף ואשרוף את ענפיך, אפזר ואשמיד את עלי הערבה שלך').
15. קאדא פסח וסדיר כלאמו. / קפזית סוכה וזאת קדאמו.
 זרא שבועות הווא בן עמו / באס יעמיל שלום באיין כוואני.
 ('רק השלים פסח את דבריו, וסוכה קפצה ובאה למולו.
 רץ שבועות בן דודו כדי לעשות שלום בין האחים').
16. קאלתלו: אידא נתין ראזל אנא אולייא; / נכאפ מניך לא תקטעלי
 אודנייא?
 ענדי אולאדי רבי ידוומהום עלייא, / מא יכליוו עליא חתא דלמאני.
 ('אמרה לו: אם אתה גבר אני אישה, האם עליי לפחד שתחתוך לי את אוזניי?
 יש לי בנים, שהאל ישמור לי אותם, שלא ייתנו שיעשו לי רע').
17. פי וולאדי וואחיד וויסמו אריחאן, / האייא כאלי פסח בן אטחאן,
 כא יזי גר יסבעהום לכסיפא וקוות למחאן; / תסבאע ותקול: ראה זוע
 זאנין!]*.
- ('בין ילדיי יש אחד ושמו הדס, הו דודי פסח בן הטוחן,

* חל כאן שיבוש בטקסט, שכן בכל יתר הגרסאות של השיר הנוסח הוא: ותקול איזאני (ותגיד די לי').

- הוא מוכן להשביע אותם חרפה ומצוקות; אתה תשבע ממנו ותגיד אני רוצה עוד').
18. ענדי וולד וואחיד גנדור ומזאהיד; / מן דון כוואנו הווא חארס וסדיד לאבס להנד ומחזים בלחדיד, / ואיסמו אלולב פי כול בלדאני.
(יש לי בן גיבור ורב כוח; מביין אחיו הוא השקדן והחזק.
הוא לבוש פלדה וחגור בכרזל, ושמו הוא לולב בכל המקומות').
19. מזייאן וכייס וסבעאן רדאעא, / כביר וקאייד וסיך רבאעא;
וגר נעייטלו יגיתני פי סאעא; / והווא כברו אלאה רחמאני.
(טוב לב וחכם, שבע חלב אם, רב חשיבות, מוביל וראש החבורה.
רק אני קוראת לו ותיכף הוא בא; האל הרחמן הוא שהרים אותו לגדולה').
20. בנתי אוחדא איסמהא לערבה, / פידיהא לקאווס ופיה נסאבא;
וגר נעייטלהא תזיני מזרובא; / תדראב לטראפ ותעאווד לוסטאני.
(אחת מבנותיי קוראים לה ערבה, בידה היא אוחזת קשת וחץ.
רק אני קוראת לה והיא באה במרוצה; היא מכה בקצוות ואחר־כך בתווך').
21. בנתי אוכרא ענדי מזייאנא; / באהיא ומסרארא כלקהא מולאנא.
אלקהל לכול ביהא פרחאנא; / וטרונזא איסמהא פי כול בלדאני.
(בתי השנייה טובת לב; יפהפייה ורבת קסם ברא אותה האל.
כל הקהל שבע רצון ממנה; אתרוג קוראים לה בכל המקומות').
22. לילאה, יא חודאר, יא זמאעית ארבאח, / כאן מא תדחיו מן עליא האד
בן טראח.
אלכבאר וסגאר מא פיהומסי מן ירתאח; / תנפכו ידיהום מן כתורית
טביך לפוטראני.
(באלוהים, אתם הנוכחים, חבורה מוצלחת, שמא תסלקו מעליי בן נחתום זה.
גדולים וקטנים לא מצאו בו מנוחה; ידיהם נפוחות מאפיית המצות').
23. מן קבל סהאר וכתר ונאס מוחתאלא, / עלא יתר פסח נאס מהוולא.
רזאל יפתסו ונסא דלילא, / ידוורו אלוואני וקדור לפוכראני.
(לפני חודש ויותר כולם חסרי מנוח, בגלל הלכות פסח כולם נסערים.
הגברים מתרוצצים והנשים מותשות; הם מטפלים בכלים ובסירי החרס').
24. שמעו, יא לזוואד, מא טרא בוואחד למסכין; / מסא זאב סי קמאח ורפדו
בדין;
זאבו פטריק וטאחלו פטיין, / קאל: יא רבי, מסאלי כסראני.
(שמעו, אנשי החסד, מה קרה לעני אחד: הוא הביא חיטים שקנה בהקפה,
סחב אותן ובדרך התפזרו לו בבוץ, נאנח: הו אלי, הלכו לי לאיבוד').
25. וואחד כאה כאן ענדו סי קמאח פלגרארא, / טאחתלו עליה אסתא
וזאדתלו לקטרא.
קאל: יא רבי, מסאלי כסארא; / ומסא דגיא ורמאה פלווידאני.
(אח שלו היו לו חיטים במרתף, ירד עליהן גשם ודלפו עליהן טיפות.
נאנח: הו אלי, הלכו לי לאיבוד; הוא מיהר לזרוק אותן לנהר').

26. וואחד לעגוזא סארפא ומסכינא / סראת לפסח זדאדא סמינא,
טבכתהא וזברית לקמאח פלמסראנא; / מסאת ורמאתהא לענד לכלבאני.
(אישה זקנה רבת שנים וענייה קנתה לפסח תרנגולת שמנה,
בישלה אותה ומצאה במעיה גרעיני חיטה; הלכה והשליכה אותה לכלבים').
27. אדנאת כא תבכי ותסבאר פליסאסרא; / אנסמאעית לעיטא זאת כא תזרי
אזארא.
קאלתלהא: יא ווילי! חרמתלי לקדירא; / קום יא חנא תגרמהאלי, האייא
סאני.
(בכתה ובכתה וניחמה את ילדיה; צעקתה נשמעה והשכנה אצה רצה.
אמרה לה: אבוי לי! הסיר אסור לאכילה; רחמי ותני לי מה לאכול, אישה יקרה').
28. קאלתלו: סיר עני, יא האדאך ן' למפסוד, / גר תחסאר ותדייאק אנתין
זמיע ליהוד.
פחאל סי תמנייאם אוו תסעוד / וליהוד יסיחו בזוע רעבאני.
(אמרה לו: הסתלק מעל פניי, אתה בן המושחת; אתה רק מצר ומעיק על כל
היהודים. שמונה או תשעה ימים היהודים צועקים מרעב').
29. אלכבאר יקולו: פמנא נכסאר; / אלמרדעאת יציחו: לחליב אתכסאר.
אדרארי גר יבכיוו בקוות תעסאר; / לפטיר ולמצות הליך סבייאני.
(הגדולים אומרים: פיננו נשבר; המיניקות צועקות: החלב נגמר.
והילדים רק בוכים מעצירות; המצות אסון הן לקטנים').
30. וכיף יא פסח תזי תעאירני, / וואנא על לעייד רבי פדלני?
אסיר ולהיבא לייא יוואתיני; / ונאס כלהום קלבהום מהני.
(איך אתה פסח מעז להשמיץ אותי, שעה שמעל החגים האל הרים אותי?
היופי והיוקרה יאים לי; וכולם רחב ליבם').
31. אלפואכי אלכול קלבהום יטיבו; / קוות לפירות ליא יזיבו.
ודי כסיך פי סאעא תסיבו, / סווא מן קרבאני סווא מן בעדאני.
(הפירות היבשים סועדים את לבו של כל אחד; את מרבית הפירות אליי מביאים.
וכל מה שחסר לך מיד אתה מוצא אותו, אם מקרוב או מרחוק').
32. אלמכאזין אלכול בלכיר מעמרא, / ולכתיר באקי מרמי עלא ברא;
סיר ותזיב באטל בלא ביע ובלא סרא; / מא תדפאע פיהום חתא פלסאני.
(כל המחסנים מלאים כל טוב, ומוצרים נשארים ברובם בחוץ;
לך וקח חנם בלא משא ומתן; אינך משלם עליהם פרוטה').
33. פי אסוכה מא יחסמסי אלחביב מן לחביב; / אדאר מעמרא בזראע אוו
בזביב.
מן זא יאכול בעיד וקריב, / ואלא פיהא חתא חסמאני.
(בחג הסוכות אין איש מתבייש בחברו: הבית מלא בגרעינים או בצימוקים.)

- כל מי שבא מרחוק או מקרוב מוזמן לאכול, בלא שתשרה עליו כל בושה'').
34. אדאר מעמרא בסראב ובמאחיא,* / וקוות מן לגאווז וכתורית לפאכייא. ונאס כלהום קלובהא מהנייא; / כלסו דינהום יום אלגפראני.
(הבית מלא ביין ובמאחיה, בשפע אגוזים ומיני פירות יבשים.
וכולם הלב שלהם רחב, הם פרעו את חובם ביום כיפור').
35. לילאה יא לזוואד מא תסהדו גר בלחאק: / אמא כיר כאן אנא אוו האד בן למסתאק?
- תדכול ותזכר האדיך רגיפא פטבאק, / תכרוז ותקול: אח! עייאוו סנאני.
(אני משיבועה אתכם, הו אנשי החסד, העידו נא ואמרו אמת: מי טוב יותר? האם אני או בן מורעב זה? אתה נכנס ומוצא מצה זאת בקערה, וכשאתה יוצא אתה אומר: אוי! רפו השיניים שלי').
36. אלוואקת די פסח מחסור ויאבס, / ורקאק מחסובין על דרארי מעביס;
לוזאה פרחאן ולקלב מעכיס / ומגייאר הווא בכתורית אדייאני.
(בפסח הכול עצור ויבש, והמצות נחשבות מזיקות לילדים;
הפנים צוהלים אך הלב עצוב, מצער גודל החובות').
37. פסוכה כולסי טאייב ונעמאן וכדאר – / אלכרמוס ולעינב וספרזיל ונווא ותמאר.
- אסראב ומאחיא כיף למא כא ינהמאר; / תאכול ותסרוב בלא חסמאני.
(בסוכות הכול בשל, רענן וירוק – תאנים, ענבים, חבושים, אגוזים ותמרים.
היין והמאחיה כמים נשפכים; אתה אוכל ושותה בלא בושה').
38. זייווני בקוות אטרונז ורמאן, / אלפראסאת מכבעין מן זמאן לזמאן.
אלקלוב ולוזה כיף לברהמאן; / בכתורית לכיר אנאס קלובהא פרחאני.
(מייפים אותי בשפע אתרוגים ורימונים, המצעים נשמרים לעת זאת.
הלכות והפנים זוהרים כאבן האודם; מרוב שפע לב האנשים שמח').
39. בכתורית אטביך וקוות אנעמא, / אנאס כלהום פסוכה מלמומא.
ווידא נתי תזיד יא פסח סי כלמא / מא תקול פיהא גר לכרבאני.
(מרוב בישולים ושפע המטעמים כולם בסוכה נאספים.
ואם תוסיף, אתה פסח, עוד מילה לא תגיד בה אלא שקר').
40. אדהיס פסח ונתליף פכלאמו; / ועמיל ידו עלא פמו.
קאמו האדוך לזוואד די כאנו קדאמו / קאלולו, לחאק די קאלתליך, יא פריך לגזלאני.
(פסח נשאר המום ודיבורו התבלבל לו; הוא שם ידו על פיו.
קמו בני החסד שהיו לידו ואמרו לו: היא אמרה לך דברי אמת, אתה עופר האיילים').

* מאחיא: משקה אלכוהולי שיהודי מרוקו ייצרו אותו מזיקוק תאנים, תמרים, רימונים, חלות שעווה או דובדבנים.

41. בלחאק נתין מליח והיא מליחא; / נתין דייאק והיא שמחה.
נתין חירות והיא סרחא; / יפרחו ביכום פי כול בלדאני.
(אבל אתה טוב והיא טובה; אתה מחסור והיא שמחה.
אתה החירות והיא החיים הנוחים; בכם נוהגים לשמוח בכל המקומות').
42. קאם פסח וכסאר דגיא ראסו; / קאלהא: אנא הווא דאסר.
אסמחלי וקלביך עליא מא תכסיר; / ארפדני פי חסביך נתין זוד מני.
(קם פסח והרכין מהר את ראשו; אמר לה: אני השחצן.
סלחי לי ואל תתעצבי; התחשבי בי, את ראוייה ממני').
43. קאלתלו אסוכה: יא פסח אלחקיקי, / נתין הווא כוייא סקיקי.
שלוש רגלים קאל לאה' אלפוקי; / נתין פי מכאניך וואנא פי מכאני.
(אמרה לו הסוכה: הו פסח של אמת, אתה אחי מאבי ומאמי.
שלושה חגים הם, אמר האל העליון; אתה במקומך ואני במקומי').
44. ונתין מן זמאן כונית קריבי, / וליום יא בן עמי כסרתלי קלבי.
דאבא סמחתיך, ראך נתין חביבי; / רמי אלגייאר וכון מהני.
(ואתה זה זמן רב היית קרובי, אך היום העצבת אותי.
סלחתי לך כעת, הרי אתה ידידי; סלק את הצער והיה שמח').
45. קאמו האדוך לזוואד, יא חודארא, / וזאבו שבועות מעא שמחת התורה;
ונזמעו כלהום, יא חודארא, / וסלחיהום דגיא ומסאוו פרחאני.
(קמו בני החסד, הו אתם הנוכחים, והביאו שבועות עם שמחת-תורה;
נאספו כולם, אתם הנוכחים, השלימו ביניהם מהר ויצאו בשמחה').
46. כולו וסרבו ועמלו אלגלסא, / יא ישראל אלזמאעא אלמקדשא;
ונמסיוו כלנא זאמעין ארזאל מעא נסא, / ולבנאת זומיע קוות טפלאני.
(אכלו ושתו וערכו מסיבה, אתם בני ישראל הקהילה הקדושה;
ונעלה כולנו גברים ונשים, בנות וכל הילדים').
47. טלבו מן לאה', יא האד אלזמאעא, / אלמהברין* ירדהום לטאעא.
יזיב אילנא אלמשיח ונמסיוו פי סאעא / ונטלעו כולנא אלזמיע
אלבלדאני.
ונדכרו איסם אלאה' אלוחדאני.
(התפללו לאל, הו בני הקהילה, שיחזיר למוטב את בעלי האמצעים.
יביא לנו את המשיח, נצא במהרה ונעלה כולנו מכל הקהילות,
ונזכיר את שם האל האחד').

* למהברין: בעלי גוף שמן. כאן כמובן של בעלי אמצעים שאינם מקפידים על שמירת כל המצוות.